

ZAJĘCIA nr 6

ZAGADNIENIA TEORETYCZNE DO PRZYGOTOWANIA NA ĆWICZENIE: „Dziedziczenie cech u człowieka. Część I”

Podstawowe reguły dziedziczenia (prawa Mendla; chromosomowa teoria dziedziczenia). Dziedziczenie jednogenowe i wielogenowe; dziedziczenie cech sprzężonych z płcią i związanych z płcią na wybranych przykładach.

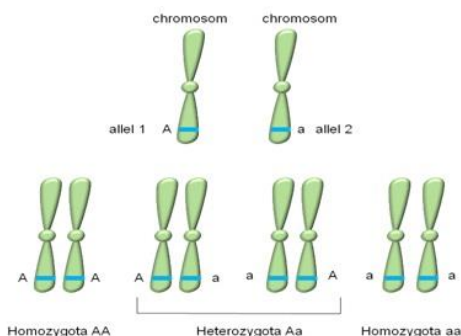
LITERATURA

1. Lewiński W. *Genetyka. Operon*, Rumia 2001.
2. Campbell N.A. *Biologia. Wydanie I polskie (na podstawie Biology. Eighth Edition)* Rebis, Poznań 2012.

I. Część teoretyczna

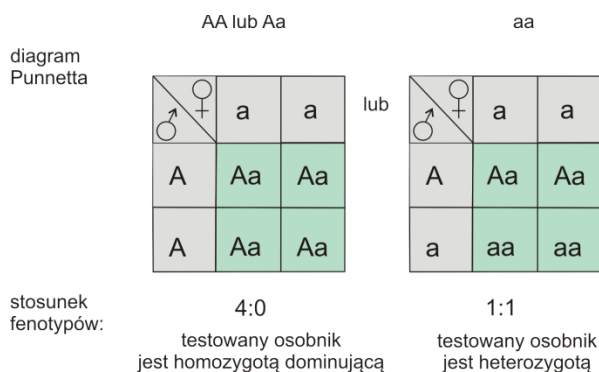
Podstawowe pojęcia:

- **Dziedziczenie** – przekazywanie cech potomstwu przez rodziców
- **Fenotyp** – zestaw ujawnionych cech danego osobnika (np. kolor oczu)
- **Genotyp** – zespół genów odpowiedzialny za fenotyp danego osobnika
- **Gen** – podstawowa jednostka dziedziczności warunkująca określoną cechę; w populacji gen może występować w dwóch odmianach (**allelach**) lub w kilku odmianach jako **allele wielokrotne**. U osobników diploidalnych zawsze występują dwa allele danego genu (jeden odziedziczony po matce, drugi po ojcu); oba zajmują to samo miejsce (locus) w chromosomach homologicznych (Rysunek 1).
- **Homozygota** – osobnik posiadający dwa identyczne allele danego genu w locus;
heterozygota – osobnik posiadający dwa różne allele danego genu w określonym locus.

Rysunek 1. **Chromosomy homologiczne** mają taką samą długość, pozycję centromeru i zawierają geny kontrolujące te same cechy. **Allel dominujący** (np. **A**) warunkuje cechę, która ujawnia się zarówno u heterozygoty jak i homozygoty. **Allel recesywny** (np. **a**) warunkuje cechę, która ujawnia się jedynie u homozygoty.

- **Kwadrat Punnetta** – schemat służący do przewidywania genotypu (składu alleli) potomstwa. Wzdłuż lewego boku kwadratu wpisuje się wszystkie możliwe gamety od jednego z rodziców, a wzdłuż górnego wszystkie gamety od drugiego rodzica (Rysunek 2). Poszczególne komórki diagramu (na rysunku - kolor zielony) odpowiadają potomstwu powstałemu w wyniku wszystkich możliwych połączeń gamet męskich i żeńskich.
- **Krzyżówka testowa** – polega na krzyżowaniu osobnika o nieznanym genotypie z homozygotą recesywną; pozwala określić czy krzyżowany osobnik o nieznanym genotypie był homozygotą dominującą czy heterozygotą (Rysunek 2).

Rysunek 2. Przykład krzyżówki testowej.

Podstawowe reguły dziedziczenia

1. Prawa Mendla:

I prawo Mendla (prawo czystości gamet): allele tego samego genu wykluczają się wzajemnie w gametach (każda gameta wytwarzana przez organizm posiada tylko jeden allel z danej pary alleli genu).

II prawo Mendla (prawo niezależnej segregacji cech): allele różnych genów segregują niezależnie od siebie podczas powstawania gamet i tworzą wszystkie możliwe kombinacje z jednakowym prawdopodobieństwem.

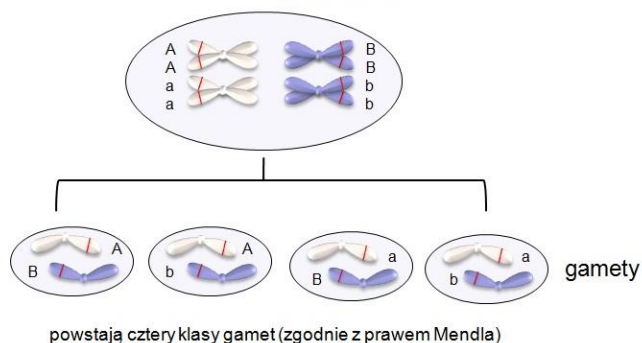
2. Chromosomowa teoria dziedziczości (teoria Morgana)

- geny znajdują się w chromosomach; są ułożone liniowo i każdy z nich ma ściśle określone miejsce (locus),
- geny zlokalizowane na dwóch różnych chromosomach dziedziczą się niezależnie (zgodnie z prawem Mendla), natomiast geny usytuowane w tym samym chromosomie i położone blisko siebie są sprzężone i dziedziczą się razem (niezgodnie z II prawem Mendla)
- podczas mejozy może dochodzić do wymiany fragmentów chromatyd między homologicznymi chromosomami, tzw. rekombinacja lub *crossing – over*. Gdy geny, leżą bliżej siebie, *crossing-over* dotyczy ich rzadziej; gdy leżą od siebie dalej są mniej sprzężone i *crossing-over* pomiędzy nimi zachodzi częściej. Częstotliwość *crossing-over* przedstawia się w jednostkach mapowych (j.m.). Jednostka mapowa to procent (%) osobników zrekombinowanych w ogólnej ilości osobników danego pokolenia.

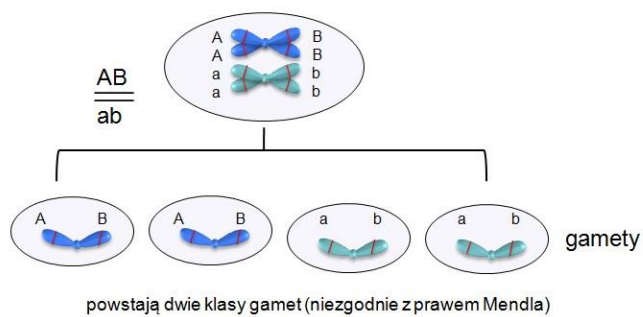
Na rysunku 3 przedstawiono powstawanie gamet i przekazywanie do nich genów zlokalizowanych na różnych chromosomach (zgodnie z prawem Mendla) oraz na jednym chromosomie (niezgodnie z prawem Mendla).

Dziedziczenie dwóch genów, które są sprzężone przedstawia rysunek 4.

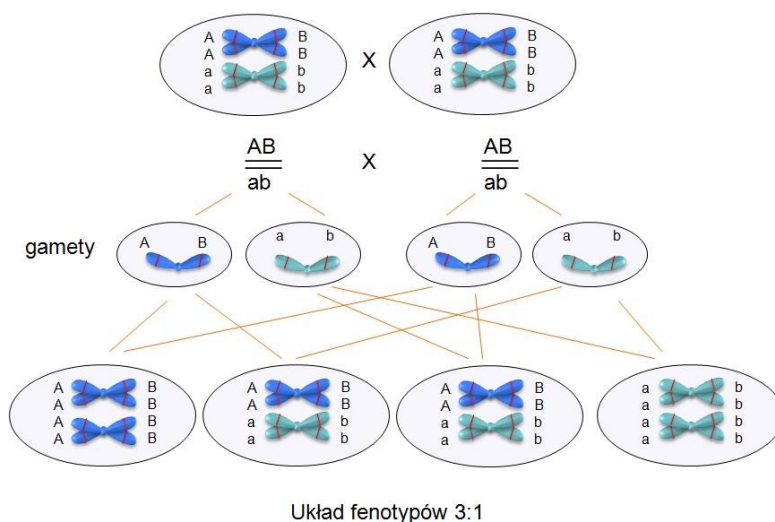
A Allele genów leżących na różnych chromosomach dziedziczą się niezależnie

B Allele genów leżących na tym samym chromosomie dziedziczą się razem – są sprzężone

Rysunek 3. Rozdzielenie do gamet genów zlokalizowanych na różnych chromosomach (A) i na tym samym chromosomie (B). (A) Geny zlokalizowane na różnych chromosomach dziedziczą się niezależnie. (B) Geny zlokalizowane na jednym chromosomie dziedziczą się razem (razem przechodzą do gamet), czyli są **sprzężone**. $\frac{AB}{ab}$ - zapis genotypu dla genów sprzężonych: kreska ułamkowa oddziela allele zlokalizowane na dwóch chromosomach homologicznych, z których każdy pochodzi od innego rodzica.

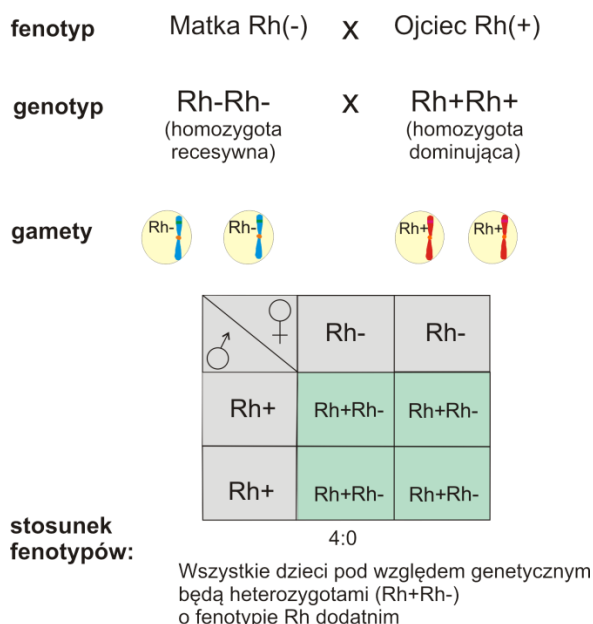
Rysunek 4. Możliwe kombinacje dwóch par alleli leżących na jednym chromosomie (geny sprzężone).

Przykłady dziedziczenia cech u człowieka

1. Dziedziczenie jednogenowe (uwarunkowane przez jeden gen)

Dziedziczenie czynnika Rh

Czynnik Rh (antygen D) występuje na powierzchni erytrocytów (krwinek czerwonych) u około 85% ludzi. Jest on kodowany przez allel Rh^+ genu RHD . Drugi allel tego genu nie istnieje (uległ delecji w dwóch miejscach) i jest oznaczany jako (Rh^-). Dzieci, których matka jest homozygotą $Rh^- Rh^-$ (nie ma antygeny D) a ojciec jest homozygotą $Rh^+ Rh^+$ odziedziczą grupę krwi Rh^+ (będą heterozygotami $Rh^+ Rh^-$), czyli będą miały na powierzchni erytrocytów antygen D (Rysunek 5).

Rysunek 5. Przykład dziedziczenia czynnika Rh u człowieka

Dziedziczenie grup krwi w układzie AB0.

Gen *I*, który warunkuje grupy krwi koduje enzym odpowiedzialny za przyłączenie reszt cukrowych do glikoprotein błony komórkowej erytrocytów. Znane są **trzy allele** tego genu:

I^A - koduje enzym, który odpowiada za wytworzenie antygeny A poprzez dodanie N-acetyloglukozaminy do glikoprotein błonowych

I^B - koduje enzym, który odpowiada za powstanie antygeny B poprzez dołączenie D-galaktozy do błonowych glikoprotein

I⁰ - koduje niefunkcyjny enzym

Allele *I^A* i *I^B* są dominujące względem allelu *I⁰* i są równorzędne względem siebie (jeden nie dominuje nad drugim - **kodominacja**). Dziedziczone są tylko dwa allele:

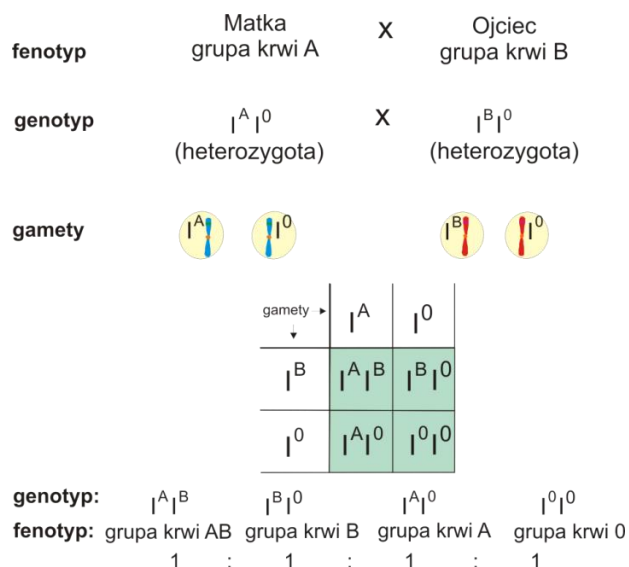
I^AI^A lub *I^AI⁰* - warunkuje grupę krwi **A**

I^BI^B lub *I^BI⁰* - daje grupę krwi **B**

I^AI^B - warunkuje grupę krwi **AB**

I⁰I⁰ - daje grupę krwi **0**

Rysunek 6 przedstawia możliwe genotypy i fenotypy u potomstwa matki z grupą krwi A i ojca z grupą krwi B.

Rysunek 6. Genotypy i fenotypy potomstwa matki z grupą krwi A i ojca z grupą krwi B.

2. Dziedziczenie wielogenowe (poligeniczne)

Większość ludzkich cech jest determinowana przez zespół różnych genów. Geny te współdziałają ze sobą, a efektem współpracy jest natężenie danej cechy. Do tych cech należą między innymi: kolor oczu i skóry, barwa i struktura włosów, wzrost, kształt uszu, prawo - i leworęczność, masa ciała, inteligencja i osobowość, stężenie cholesterolu we krwi, ciśnienie tętnicze krwi. Na wiele tych cech ma wpływ środowisko.

3. Dziedziczenie płci i cech sprzężonych z płcią

Kobiety są homozygotami (XX); ich komórki jajowe zawierają chromosom X pochodzący od matki lub od ojca. Natomiast mężczyźni są **hemizygotami** (XY) i produkują plemniki z chromosomem X lub Y. Płeć dziecka zależy więc od tego, który plemnik połączy się z komórką jajową (Rysunek 7).

♀ ♂	X	X
X	XX	XX
Y	XY	XY

Rysunek 7. Dziedziczenie płci u człowieka.

Gen determinujący płęć męską, *SRY*, znajduje się na krótkim ramieniu chromosomu Y. Koduje białko TDF (*ang.* czynnik determinujący jądro), które wpływa na inne geny warunkujące wykształcenie męskich cech płciowych. Geny zlokalizowane na chromosomie Y są przekazywane bezpośrednio z ojca na syna (tzw. **dziedziczenie holandryczne**).

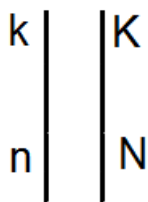
Na chromosomie X występuje ponad 1000 genów sprzężonych z płcią; mutacje niektórych z nich odpowiadają za wystąpienie chorób genetycznych, takich jak hemofilia, dystrofia, zespół Retta, zespół łamliwego chromosomu. Dziedziczenie chorób sprzężonych z płcią będzie omówione w części II.

II. Część praktyczna

Rozwiązywanie zadań z testu maturalnego

Zadanie 1 (1 pkt)

Komórki macierzyste, z których powstają gamety, mają parę chromosomów taką, jak przedstawiona na schematycznym rysunku, mogą zawierać różne kombinacje genów, ale nigdy Kk lub Nn (pomijając mutacje).

Wyjaśnij, wykorzystując treść prawa Mendla, dlaczego w składzie opisanych gamet nie mogą być obecne kombinacje genów Kk lub Nn.

Zadanie 2 (2 pkt)

Założmy, że cecha zdolności zwijania języka (w rurkę) jest warunkowana przez jedną parę alleli i dziedziczy się zgodnie z prawami Mendla.

Małżeństwo, w którym oboje rodzice mają tę umiejętność, ma dwoje dzieci. Jedno z nich potrafi zwinąć język, a drugie nie.

- Zapisz genotypy rodziców.
- Zapisz możliwe genotypy dziecka, które ma zdolność zwijania języka.

Zadanie 3 (2 pkt)

U muszki owocowej samice posiadają dwa chromosomy X, a samce – chromosomy X i Y. Gen warunkujący kolor oczu jest zlokalizowany w chromosomie X. Dominujący allel A tego genu warunkuje oczy czerwone, a zmutowany allel recesywny *a* – kolor biały. Skrzyżowano białooką samicę z czerwonoookim samcem.

- Zapisz genotypy krzyżowanych osobników, stosując oznaczenia wprowadzone w tekście.
- Podaj kolor oczu potomstwa F1 (w powiązaniu z płcią), z tej krzyżówki.
  - białooka samica: ....., czerwonoooki samiec: .....
  - samice F1: ....., samce F1: .....

Zadanie 4 (1 pkt)

Pewna recesywna cecha człowieka jest sprzężona z płcią, a jej allel znajduje się w chromosomie X.

Zaznacz prawidłowe dokończenie zdania, wybierając spośród A do D.

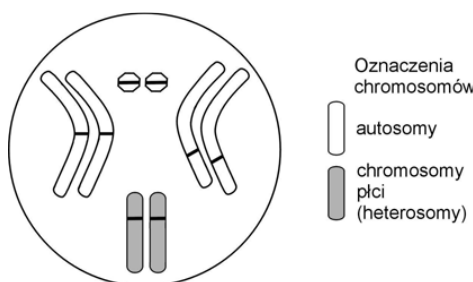
Biorąc pod uwagę powyższe informacje można przypuszczać, że cecha ta będzie się ujawniać w populacji ludzkiej

- A. tylko i wyłącznie u kobiet.
- B. tylko i wyłącznie u mężczyzn.
- C. znacznie częściej u mężczyzn niż u kobiet.
- D. znacznie częściej u kobiet niż u mężczyzn.

Zadanie 5 (3 pkt)

Muszka owocowa *Drosophila melanogaster* ma cztery pary dobrze widocznych chromosomów. Ustalono, że barwa oczu muszki to cecha sprzężona z płcią (warunkowana przez dwa allele: czerwona – W lub biała – w), natomiast wielkość ciała oraz jego barwa to cechy autosomalne i od siebie niezależne (warunkowane przez allele: ciało normalne – G lub karłowate – g; barwa szara – B lub barwa czarna – b).

Na rysunku schematycznym przedstawiono chromosomy osobnika muszki owocowej. Kreskami oznaczono możliwe położenie różnych alleli.

- a) Przyjmując powyższe założenia, wpisz w odpowiednie miejsca, oznaczone na rysunku kreskami, symbole literowe alleli osobnika o genotypie: $X^W X^w$ GG Bb
- b) Zapisz wszystkie rodzaje gamet produkowane przez osobnika muszki owocowej o podanym powyżej genotypie.

Zadanie 6 (2 pkt)

Gen warunkujący barwę oczu u *Drosophila melanogaster* znajduje się w chromosomie X, przy czym allel warunkujący oczy białe jest recesywny – a, a allel warunkujący oczy czerwone jest dominujący – A. Natomiast recesywny gen zredukowanych skrzydeł (b) nie jest sprzężony z płcią. Dziedziczenie płci u muszki owocowej odbywa się według podobnych zasad jak u człowieka.

Zapisz wszystkie możliwe genotypy samicy muszki owocowej o czerwonych oczach i normalnie wykształconych skrzydłach oraz wszystkie możliwe genotypy samca o tych samych cechach.

Zadanie 7 (1 pkt)

Odległości między genami w chromosomie wyrażane są w jednostkach mapowych. Jedna jednostka mapowa odpowiada takiej odległości między genami sprzężonymi, w której crossing-over zachodzi z częstotnością 1%.

Podaj kolejność genów A, B, C w chromosomie wiedząc, że częstości crossing-over między nimi są następujące: A – B 12%, A – C 4%, C – B 8%.

Zadanie 8 (2 pkt)

U groszku pachnącego cecha szerokich kwiatów jest sprzężona z cechą gładkich ziaren pyłku. W wyniku krzyżówki podwójnie heterozygotycznych roślin groszku pachnącego, o szerokich kwiatach i gładkich pyłkach, uzyskano 624 osobniki potomne. Wśród nich 155 roślin wykazywało obie cechy recesywne: kwiaty wąskie i pyłki szorstkie. W potomstwie nie było rekombinantów.

Zapisz genotypy rodzicielskich roślin groszku i ich potomstwa oraz ustal stosunek fenotypowy w pokoleniu F₁.

Zadanie 9 (1pkt)

Spośród poniższych przykładów wskaż zestawienie fenotypów i genotypów rodziców, których dzieci mogą dziedziczyć grupy krwi w proporcji: 25% A, 50% B i 25% AB.

	Fenotypy	Genotypy
A.	A i B	I ^A I ^A oraz I ^B I ^B
B.	AB i 0	I ^A I ^B oraz ii
C.	AB i B	I ^A I ^B oraz I ^B i
D.	A i B	I ^A i

Zadanie 10 (3 pkt)

Allel warunkujący ciemną barwę oczu jest dominujący – B, a allel warunkujący oczy błękitne jest recesywny – b. Rodzice o ciemnych oczach mają pierwsze dziecko o błękitnych oczach.

- a) Przyjmując, że za barwę oczu odpowiada jedna para genów, określ genotypy rodziców i dziecka.

- b) Zapisz odpowiednią krzyżówkę i na jej podstawie określ prawdopodobieństwo wystąpienia u dzieci tej pary błękitnej barwy oczu.

Zadanie 11 (3 pkt)

W stacji hodowli roślin sprawdzano, czy groch, wydający nasiona okrągłe (cecha dominująca – A) jest mieszańcem (heterozygotą), czy czystą rasą (homozygotą) ze względu na gen, warunkujący kształt nasion grochu. W tym celu skrzyżowano ten groch z grochem o nasionach kanciastych (cecha recesywna - a). W wyniku krzyżówki otrzymano 103 rośliny, wydające nasiona okrągłe i 105 roślin, wydających nasiona kanciaste.

Na podstawie wyników doświadczenia ustal, czy badany groch jest homozygotyczny, czy heterozygotyczny. Odpowiedź, uzasadnij i zilustruj krzyżówką.

Zadanie 12 (3 pkt)

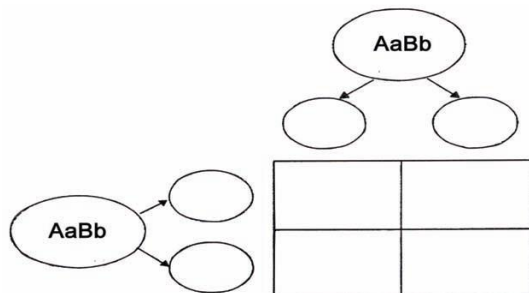
Praworęczność i leworęczność są cechami dziedzicznymi, przy czym tendencja do używania prawej ręki jest cechą dominującą. Gen warunkujący tę cechę jest zlokalizowany w autosomie.

Określ, czy praworęczni heterozygotyczni rodzice mogą oczekiwać leworęcznego potomstwa. Odpowiedź uzasadnij za pomocą poprawnie rozpisanej krzyżówki genetycznej. Wśród genotypów potomstwa wskaż ten (lub te), który warunkuje leworęczność.

Zadanie 13 (2 pkt)

Przedstawiony niżej schemat dotyczy dziedziczenia dwóch cech sprzężonych, których allele mają swoje loci na tym samym chromosomie (w tym przypadku nie występuje *crossing over*). Dziedziczenie dotyczy alleli warunkujących barwę i kształt nasion kukurydzy :
AB – zielone, gładkie, ab – żółte, pomarszczone.

- a) Wpisz w odpowiednie miejsca schematu genotypy gamet rodziców i genotypy potomstwa powstałego na skutek krzyżowania osobników o genotypie pokazanym na schemacie.

- b) Na podstawie wpisanych genotypów potomstwa podaj ich fenotypy i ustal występujący w tym przypadku stosunek fenotypów.

..... : .....